

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА**АНТОНЮК Н. О.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

УДК 343.17

**НОВЕ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: АНАЛІЗ ПРОЕКТУ ВНЕСЕННЯ ЗМІН
ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано проект Закону, яким пропонується внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку із судовою реформою, зокрема з ліквідацією Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ. Наведено позитивні новели проекту та вказано на недоліки, які потребують уточнення.

Ключові слова: Верховний Суд, виключні обставини, електронне правосуддя.

В статье проанализирован проект закона, которым предлагается внести изменения в Уголовный процессуальный кодекс Украины в связи с судебной реформой, в частности с ликвидацией Высшего специализированного суда по рассмотрению гражданских и уголовных дел. Приведены положительные новеллы проекта и указано на недостатки, которые нуждаются в уточнении.

Ключевые слова: Верховный Суд, исключительные обстоятельства, электронное правосудие.

In the article analyzes the draft law which proposes amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine in connection with judicial reform, including the elimination of the High Specialized Court for Civil and criminal cases. Shows positive and novel project given the shortcomings that need clarification.

Key words: Supreme Court, exceptional circumstances, e-justice.

Вступ. Науковці і практики уважно слідкують за оновленням процесуального законодавства у зв'язку із внесенням до Верховної Ради України проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 23 березня 2017 р. № 6232 (далі – проект Закону) [1]. Указаним проектом Закону пропонується внесення змін і до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Одразу звертає увагу на себе те, що кількість змін, які пропонуються до КПК України, суттєво менша, ніж кількість змін, пропонуєваних до Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та Господарського процесуального кодексу України, які запропоновано викласти у нових редакціях. У науковій літературі означені зміни ще не аналізувалися.

Постановка завдання. Не вдаючись у детальний аналіз підстав для такого значного оновлення перелічених процесуальних кодексів, зауважимо, що загалом погоджуємося з тим,

що низка проблем, а передусім питання визначення чітких критеріїв та механізмів розмежування юрисдикції адміністративних, господарських і загальних судів, безумовно, потребувала чіткішого законодавчого регулювання. Водночас необхідно зупинитися на пропозованих змінах до КПК України для того, щоб визначити позитивні новели, запропозовані авторами проекту, та встановити ті недоліки, які варто усунути до прийняття указанного проекту Закону загалом.

Результати дослідження. Зміни до КПК України здебільшого зумовлені проведенням судової реформи на підставі нової редакції Закону України «Про судоустрій та статус судів» від 2 червня 2016 р., зокрема, як влучно вказано у Пояснювальній записці до проекту Закону [2], забезпечення належного функціонування нового Верховного Суду як єдиного суду касаційної інстанції для всіх судових юрисдикцій.

Загалом необхідно вказати, що пропозований законопроект у частині змін до КПК України прописаний досить вдало. У ньому міститься низка положень, які варто окремо обговорити і підтримати.

Коротко зупинимосся на деяких позитивних новаціях до КПК України. Проектом чітко визначено склад суду, який розглядатиме кримінальне провадження в касаційному порядку (ч. ч. 5–10 ст. 31 проекту змін до КПК). Зокрема, йдеться про розгляд кримінальних проваджень у касаційному порядку колегією суддів Кримінального касаційного суду Верховного Суду, судовою палатою Касаційного кримінального суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду (об'єднана палата) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою). Як порядок утворення цих одиниць, так і порядок визначення головуючого на відповідних засіданнях, правомочність засідань, порядок передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати чи Великої Палати детально прописані.

Позитивним, на нашу думку, є врахування того, що кримінальне провадження щодо низки осіб, які безпосередньо перелічені у КПК України (ч. 9 ст. 31 чинного КПК України, у проекті – ч. 13 ст. 31), осіб, посади яких належать до категорії «А», а також щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, пропозується здійснювати в апеляційному і касаційному порядку колегіально судом у складі п'яти або семи суддів відповідно. Цей підхід є абсолютно правильним, оскільки збереження наявного варіанта щодо розгляду відповідних кримінальних проваджень судьями, які мають певний досвід роботи на посаді судді (для апеляційного розгляду – не менше семи років, для касаційного розгляду – не менше десяти років) міг би негативно вплинути на реальну можливість розгляду таких категорій справ з урахуванням того, що до складу нового Верховного Суду, судів апеляційних інстанцій можуть за результатами відповідних конкурсів увійти науковці та адвокати, які, очевидно, не мають досвіду роботи на посаді судді.

Прогресивною й актуальною є новела, відповідно до якої адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керівники, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку. Видається, що такий підхід дозволить уникнути низки маніпуляцій учасників судового розгляду, які зазвичай пов'язані із затягуванням останнього. Водночас доцільно було б уточнити, що повідомлення про проведення засідання чи надіслання документів шляхом використання можливостей Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи вважаються врученими відповідному адресату. У процесуальних кодексах деяких європейських держав такого уточнення немає. Однак у цих державах нікому з учасників провадження навіть на думку не спаде доводити, що отримання електронного повідомлення від суду має додатково дублюватися письмовим надісланням відповідних документів чи повідомлень. Виходячи з вітчизняних реалій, видається доцільним додатково наголосити, що отримання певної інформації шляхом використання Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи є повідомленням такої інформації відповідному адресату.

Новели, що закладають основу для електронної комунікації з учасниками процесу, для електронного правосуддя, для судової системи України загалом, є надзвичайно важли-

вими, оскільки більшість європейських держав вже давно перейшла до так званого електронного правосуддя. Тож і Україні необхідно робити кроки у вказаному напрямі. Тому пропозиції щодо поетапного запровадження інструментів електронного правосуддя, що дасть змогу звертатися до суду, сплачувати судовий збір, брати участь у розгляді справи та отримувати необхідну інформацію і документи електронними засобами тощо, необхідно всіляко вітати та підтримувати.

Абсолютно погоджуємося із пропозицією виключити положення про те, що суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів (абз. 2 ч. 6 ст. 368 КПК України). Деякі науковці проводять паралель між тим, що навіть Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ) інколи відступає від своєї позиції і приймає протилежне рішення у справі, а тому таке право варто залишити і вітчизняним судам. Ми не погоджуємося з таким підходом. Зауважимо, що у процесі вирішення цієї проблеми варто виходити з таких тез і міркувань.

Дійсно, ЄСПЛ у справі «Селмуні проти Франції» [3] зауважив, що «Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод – це живий організм, який можна застосовувати по-різному з огляду на сучасні умови». Разом із тим палата ЄСПЛ, яка розглядає справу, не самостійно приймає рішення, яке є відмінним від попереднього рішення, прийнятого ЄСПЛ. Статтею 30 Конвенції визначено, що якщо справа, яку розглядає палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим ЄСПЛ раніше, палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої палати, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього [4].

Тож ЄСПЛ може відступити від правової позиції, викладеної у своєму попередньому рішенні. Однак такий відступ здійснюється у спеціальному порядку шляхом розгляду відповідного питання Великою палатою ЄСПЛ.

Аналізований нами проект Закону передбачає можливість відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, які вже були предметом розгляду Верховного Суду. Зокрема, у ст. 434-1 проекту Закону серед змін до КПК України детально розписано підстави для передачі кримінального провадження на розгляд об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду.

На нашу думку, надання можливості судам нижчих інстанцій відступу від правового висновку, зробленого Верховним Судом, є неправильним, оскільки лише Верховний Суд, який прийняв певний висновок, повинен його змінити за наявності для цього підстав. Лише такий підхід до вирішення означеного питання дозволить реалізувати одне із завдань Верховного Суду, визначене у ст. 36 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», тобто дозволить Верховному Суду забезпечити однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій.

Варто звернути увагу на виділення у проекті поряд із нововиявленими обставинами ще й виключних обставин. Такий підхід теж видається виправданим з огляду на те, що деякі обставини, які за нинішньою редакцією КПК України вважаються нововиявленими (ст. 459 КПК України), за своєю правовою природою такими бути не можуть. Нагадаємо, що нововиявлені обставини повинні об'єктивно існувати на момент вирішення кримінальної справи; ці обставини не були відомі і не могли бути відомі на той час суду та хоча б одній особі, яка брала участь у справі [5, с. 311]. Перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами має на меті не усунення судових помилок, а лише перегляд вже розглянутої справи з урахуванням обставини, про існування якої стало відомо після ухвалення судового рішення [6].

Очевидно, що визнання Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом за своєю правовою природою, відрізняється від кола обставин, які потрібно вважати нововиявленими. А тому цілком підтримуємо позицію авторів проекту про необхідність виділення поряд із нововиявленими обставинами ще й виключних обставин.

Такими виключними обставинами пропонується визнати:

1) встановлену Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом у вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконано;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань у вирішенні певної справи судом;

3) встановлення вини судді у вчиненні злочину або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судові рішення.

Разом із тим зміна висновку Верховним Судом щодо того чи іншого питання не вважається виключною обставиною. Видається, що виходячи з обов'язковості для судів нижчих інстанцій правових висновків щодо застосування відповідних норм права, викладених у постановах Верховного Суду, передбачення неможливості відступу від таких висновків Верховного Суду, необхідно зумовити вплив відступу Верховного Суду від своєї попередньої правової позиції на вже прийняті судами рішення, які набули статусу остаточних.

Разом із позитивною оцінкою положень проекту в частині змін до КПК України зауважимо, що деякі з положень варто уточнити або змінити, оскільки вони можуть у разі прийняття проекту у пропонованій редакції створити труднощі під час правозастосування.

У пропонованій ч. 12 ст. 35 проекту змін до КПК України зазначено, що розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами здійснюється тим самим складом суду, який ухвалив рішення, що переглядається. Аналогічний підхід зберігається і у ст. 76 проекту змін до КПК України, яка стосується недопустимості повторної участі судді у кримінальному провадженні.

Зауважимо, що абсолютно погоджуємося зі зміною підходу щодо складу суду під час перегляду справи за нововиявленими обставинами. Суддя, який брав участь у первинному розгляді цієї справи, не має жодного відношення до тієї чи іншої нововиявленої обставини, оскільки це безпосередньо слідує із правової природи нововиявлених обставин загалом. Окрім цього, він уже знає загалом суть відповідного провадження. Немає жодних підстав виключати можливість перегляду справи за нововиявленими обставинами суддею, який брав участь у розгляді відповідної справи. Навпаки, доцільно забезпечити можливість перегляду справи за нововиявленими обставинами саме цим суддею.

Разом із тим положення ст. 464 проекту змін до КПК України визначають інший порядок визначення складу суду для розгляду справи за нововиявленими обставинами. Так, у ч. 1 ст. 464 проекту змін до КПК України вказано, що «Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, що надійшла до суду, передається в порядку черговості судді суду. У розгляді заяви та перегляді судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами *не має права* брати участі суддя, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого порушується питання».

Очевидно, що необхідно чітко конкретизувати, який же склад суду повинен розглядати справу за нововиявленими обставинами. На нашу думку, оскільки ні до нововиявлених, ні до виключних обставин (окрім однієї – обставини, які стосуються зловживання суду під час кримінального провадження) суд, який розглядав справу, відношення не має, доцільно передбачити можливість розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами тим самим складом суду, який ухвалив рішення, що переглядається. Лише у разі існування такої виключної обставини, як встановлення зловживання суду під час кримінального провадження, перегляд справи за виключними обставинами повинен здійснюватися іншим суддею. Однак очевидно, що суддя, який допустив такі зловживання під час судового провадження, і цей факт підтверджується вироком суду, що набрав законної сили, апріорі не може претендувати на те, щоб розглядати справу, оскільки вже відповідну посаду обіймати не може через встановлення факту зловживання.

Положення, які стосуються підтвердження існування такої виключної обставини, як «встановлення вини судді у вчиненні злочину або зловживання слідчого, прокурора,

слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судові рішення», доцільно дещо уточнити (ч. 4 ст. 459 проекту змін до КПК України). Так, у проекті Закону визначено, що означені обставини повинні бути встановлені вироком суду, що набрав законної сили. Разом із тим уточнено, що обставини, які стосуються зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, у разі неможливості ухвалення вироку можуть бути підтверджені матеріалами розслідування. Таке уточнення є важливим, оскільки у низці випадків кінцевим документом, який завершує кримінальне провадження, є не вирок. Водночас видається можливим уточнити, що обставини, які стосуються зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, можуть бути підтверджені ухвалою або постановою про закриття кримінального провадження, оскільки зазвичай провадження повинно мати якесь логічне завершення, яке оформлюється відповідним процесуальним документом.

Висновки. Варто підсумувати, що загалом пропоновані зміни до КПК України можливо охарактеризувати позитивно і підтримати їх внесення. Однак усунення вказаних неточностей або ж певна конкретизація положень сприятимуть удосконаленню пропонованих змін та уникненню проблем у правозастосуванні в майбутньому. Водночас не потрібно забувати про те, що у КПК України є багато прогалин, колізій, які не стосуються судової реформи, однак повинні бути усунені для дієвого застосування на практиці. Проте це питання є об'ємним і потребує окремого аналізу в межах інших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61415.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61415.
3. Рішення Європейського суду із прав людини у справі «Селмуні проти Франції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_374.
4. Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод станом на 15 вересня 2016 року // Збірник законодавчих актів. – К. : Алерта, 2016. – С. 12.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Х. : Право, 2012. – Т. 2 / за заг. ред. В.Я. Тація. – 2012. – 664 с.
6. Практика перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в порядку цивільного судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/478338DCF9710EBBC22577AF004276C8?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=478338DCF9710EBBC22577AF004276C8&Count=500&>.

